

Розділ 2

РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 631(477.8)

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

Лендєл М.А.,
Газуда М.В.,
Жулканич Н.М.

В статті розглянуто основні аспекти і напрями аграрного господарювання в областях регіону Українських Карпат. Обґрунтовано основні складові ресурсного потенціалу аграрного сектора регіону. Проаналізовано сучасний стан виробництва і споживання сільськогосподарської продукції, окреслено пріоритетні напрями розвитку галузі на перспективу.

Ключові слова: аграрний ресурсний потенціал, раціональне використання сільгоспугідь, виробництво і споживання сільськогосподарської продукції, перспективні напрями розвитку.

ВСТУП

Незважаючи на певні здобутки аграрного сектора країни за останні роки, повільно зростають обсяги виробництва сільськогосподарської сировини й продуктів харчування, що негативно впливає на рівень продовольчої безпеки держави. В галузі допущено старіння матеріально-технічної бази, низькими темпами здійснюються процеси її відтворення та оновлення, різко зменшилися обсяги придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин, існує значний диспаритет цін і нееквівалентний обмін між сільським господарством і промисловістю, має місце розлад системи заготівлі – переробки сільськогосподарської продукції та посилення натуралізації міжгалузевих зв'язків та ін. Руйнування мережі підприємств та організацій соціальної інфраструктури, зниження реальних доходів сільських жителів, низький рівень їх соціального забезпечення призводять до погіршення умов життя населення, загострення демографічної ситуації.

У вищевикладеному контексті поставлена мета даного дослідження, в процесі якого здійснено оцінку сучасного стану функціонування агро-

промислового сектора областей Українських Карпат, визначено завдання і обґрунтовано перспективні напрями його розвитку.

Особливостям аграрного господарювання в областях Українських Карпат присвячені статті науковців І.Ф.Баланюка, В.Х.Бруса, М.В.Вишиванюка, В.Г.Галанця, Ю.В.Манівчука, С.М.Онисько, М.М.Петровці та ін. [3, 4, 5, 7, 11, 12, 13].

В рамках нашого дослідження постає необхідність окреслити і науково-обґрунтувати складові ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва, зокрема особливості трансформації земельних відносин в процесі реформування власності та форм господарювання в аграрному секторі, можливості реалізації трудового потенціалу села та ефективності його використання в нових умовах господарювання, ступінь забезпеченості виробництва матеріально-технічними ресурсами та його технологічне оновлення.

Основою дослідження є використання таких методів: монографічного, системного підходу, порівняльного та статистичного аналізу, групування статистичних відомостей, розрахунково-конструктивного. Структура статті наступна: перший розділ присвячено характеристиці ресурсного потенціалу аграрного сектора регіону і його функціонування в умовах ринкових відносин, в другому розділі проаналізовано сучасний стан виробництва і споживання продукції сільського господарства в областях Українських Карпат.

Лендєл Михайло Андрійович, д.е.н., професор, член-кореспондент УААН, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин УжНУ.

Газуда Михайло Васильович, викладач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу УжНУ.

Жулканич Неля Михайлівна, к.і.н., доцент кафедри європейської інтеграції і світової політики УжНУ.

1 РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕГІОНУ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

На розвиток аграрного сектора областей Українських Карпат (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області), на можливість інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу роблять вплив ряд регіональних особливостей. Серед них:

1. Природноекономічна специфіка регіону. У всіх областях Карпат територія поділяється на три підзони: низинну, передгірну і гірську. Наприклад, в Закарпатській області гори займають 66% її загальної площі, передгір'я – 14, рівнинна частина – 20% території. Землеробство у гірській підзоні не має істотної перспективи розвитку внаслідок обмеженості орних земель і низької родючості ґрунтів.

2. Вигідне географічне і геостратегічне положення. Важливою складовою є унікальне геополітичне розташування областей Українських Карпат, які межують з п'ятьма європейськими державами – Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією та Молдовою, знаходяться на перехресті міжнародних транспортних коридорів „Північ-Південь” і „Схід-Захід”, що створює сприятливі умови для адаптації зарубіжного досвіду аграрного господарювання, ведення зовнішньоекономічних контактів з суб'єктами сільськогосподарського виробництва, відводить значну роль регіону в інтеграції України у європейські структури.

3. Низька землезабезпеченість. Якщо в середньому по країні на одного жителя села припадає 2,4 га сільгоспугідь та 2,0 га ріллі, то в Карпатському регіоні відповідно лише 0,85 та 0,53 га, або в 2,8 і 3,8 рази менше. При цьому регіон, площа сільгоспугідь якого складає 6,8% сільгоспугідь держави, в 2003 році виробив 12,5% валової продукції сільського господарства України (у порівнянних цінах 2000 року). Характерною особливістю територій областей Українських Карпат є лісистість та невисокий процент площ, придатних для сільськогосподарського виробництва.

4. Інтенсифікація використання полонинських, лісових угідь і природно-ресурсної бази лісового комплексу. На зростання можливостей збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в горах неабиякий вплив має використання полонинських і лісових угідь. Лише в Закарпатській області їх налічується 39,0 тис.га придатних до використання. За даними статистики на 1 лютого 2003 року в усіх категоріях господарств гірських районів області утримувалося 55,2 тисячі великої рогатої худоби та 42,3 тисячі голів овець, [8, с.60]. Практично все назване поголів'я, яке налічується в господарствах гірських районів області має змогу протягом 100-115 днів у році випасатися

на полонинах, а це вагомий резерв виробництва тваринницької продукції в горах.

5. Екологічний феномен регіону. Карпатський регіон належить до екологічно чистих регіонів (областей) України. Райони, особливо гірські і передгірні, менш насичені крупними промисловими підприємствами, в них практично відсутні шкідливі виробництва, вони мають обмежену порізаність автострадами, невисоку розораність сільгоспугідь і є менш забрудненими. Постає завдання переорієнтації аграрного виробництва з техногенних напрямів інтенсифікації на екологічно, економічно та соціально ефективні системи, [6, с.43].

Внаслідок трансформації земельних угідь в Закарпатській області починаючи з 1990 року станом на початок 2004 року від суспільних землекористувачів вилучено 275,8 тис. га сільськогосподарських угідь, за рахунок чого площі у користуванні приватних господарств збільшилися у 5,9 раза. У володінні та користуванні громадян, включаючи селянські (фермерські) господарства знаходиться 339,0 тис.га сільгоспугідь, в тому числі, 148,1 тис.га ріллі (2004 р.), або 73,9% всієї землі в обробітку.

В Івано-Франківській області загальна земельна площа всіх сільськогосподарських підприємств, включно з фермерськими господарствами скоротилася із 353,5 тис.га в 1990 р. до 135,8 тис.га в 2003 р. (на 61,6%), при одночасному збільшенні площі у володінні та користуванні громадян із 163,4 тис.га до 394,9 тис.га, або у 2,4 раза [1, с.124]. В результаті земельної реформи у Львівській області за період 1990-2003 рр. в сільськогосподарських підприємствах земельні угіддя зменшилися до 515,7 тис.га, або у 2,2 раза, а в господарствах населення вони збільшилися до 755,1 тис.га, або у 5,2 раза. На кінець 2003 року сільськогосподарські підприємства Чернівецької області мали в користуванні 170,7 тис.га угідь, або на 35 % менше ніж в 1995 році, а громадяни – 287,5 тис.га, або у 2,3 рази більше.

Показники порівняльної грошової оцінки 1 га землі свідчать, що у трьох областях регіону – Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській (де значна частина території – гірська місцевість, продуктивність земель менша), грошова оцінка 1 га сільгоспугідь на 12,0 – 21,5% нижча ніж в цілому по Україні. Виняток становить Чернівецька область, де грошова оцінка 1 га землі перевищує загальноукраїнський показник на 13,2%.

Частка угідь фермерських господарств областей регіону у загальній площі сільськогосподарських угідь в 2003 р. становить лише від 2% у Закарпатській до 4,1% у Львівській області. Незначною є частка виробництва валової продукції фермерських господарств: від 0,5% у Чернівецькій, 0,8 у Івано-Франківській до 1,5% у Львівській та Закарпатській областях до всієї виробленої валової продукції.

Стримуючим фактором нарощування виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні

виступає малоземелля, недосконале реформування сільськогосподарських підприємств, незавершеність земельної реформи. Аналіз землекористування в областях Українських Карпат підтверджує загальноукраїнську проблему високої розораності сільськогосподарських угідь. Процентне відношення ріллі до сільськогосподарських угідь в Закарпатській області складає 43,7%. Аналогічні показники по розораності земель (2003 р.) у інших областях Карпатського регіону (від 59,4% в Івано-Франківській, 62,9 – у Львівській, до 71,6% в Чернівецькій області).

Станом на 1.01.2003р. в областях Карпатського регіону в експлуатації у сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності та форм господарювання знаходиться 650,0 тис.га осушених земель. За даними статистики у період з 1992 по 2003 рік площа функціонуючих осушених земель в областях Карпатського регіону скоротилася на 359,1 тис.га, або на 36,8%. Починаючи з 1996 року темпи виведення з експлуатації осушених площ у згаданих областях щороку зростають. За цей період, станом на 1.01.2004 р. з обороту виведено 39,8 тис.га меліорованих земель.

Близько 50,0% меліоративних робіт на осушених та 37,1% на зрошуваних землях здійснено до 1970 року. Тобто ці землі перебувають в експлуатації понад 30-35 років. До того ж за останнє десятиріччя, внаслідок відсутності коштів на реконструкцію, не забезпечено нормального функціонування меліоративних земель, прогресує розвиток іригаційної ерозії, накопичення солей і хімічних речовин (рештки хімізації, йде процес руйнування водойм і меліоративних каналів).

Важливим є здійснення ефективних заходів щодо охорони земель в регіоні. Останнє найбільш актуально для Закарпатської області, де внаслідок руйнівних паводків в листопаді 1998 та березні 2001 років потребують рекультивациі понад 100,0 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь, розмито дамби, порушено гідротехнічні споруди, меліоративні канали. Збитки, завдані агропромислового комплексу, характеризуються такими даними: загинуло майже 6,0 тис. га озимих, 1,1 тис. га пасовищ і сіножатей, 1,0 тис. га багаторічних трав. Усього рослинництву завдано збитків на суму близько 7 млн. грн., а тваринництву – на 334,6 тис. грн. Пошкодження споруд, будівель, іншого майна оцінюється майже в 2,8 млн. грн.

На забезпечення раціонального використання сільськогосподарських угідь значний вплив має незавершеність земельної реформи. Наприклад, у Закарпатській області із 121,2 тис. власників земельних сертифікатів станом на 1.01.2004 р. державні акти на право власності на земельну частку (пай) отримали 82,9 тис. громадян, або 68,4%. З держбюджету країни на земельну реформу в області в 2003 році передбачалось виділити 575,0 тис.грн., однак Держкомземом України планові показники були зменшені на 300,0 тис.грн.

Отже, в областях Карпатського регіону є певні здобутки у вирішенні питань земельної та аграрної реформи. Проте з боку владних, управлінських структур та органів місцевого самоврядування на завершальному етапі реформ слід значну увагу приділити саме питанням: державного регулювання земельних відносин і управління земельними ресурсами, в першу чергу поглибленого моніторингу використання земель, ведення державного земельного кадастру, можливостей формування ринку земель, раціонального використання і охорони земель.

В областях Українських Карпат функціонують сільськогосподарські підприємства з різними організаційно-правовими формами господарювання, які створені в результаті реформування КСП. Серед них переважають підприємства з приватною формою власності. Найбільша частка всіх сільськогосподарських підприємств в регіоні, у тому числі і в Закарпатській області, припадає на фермерські господарства (відповідно 70,2% та 85,4%). Найпоширенішою організаційно-правовою формою господарювання серед діючих сільськогосподарських підприємств в регіоні Українських Карпат, після фермерських господарств є господарські товариства. Частка їх до всіх діючих сільгоспідприємств складає 15,5% (845 одиниць із 5459).

Суперечливі тенденції проявляються на внутрірегіональному рівні щодо зайнятості населення за формами власності, зокрема в сільській місцевості (табл. 1).

Зменшується зайнятість всього населення, у тому числі сільського, за період 2000-2003 рр. на підприємствах та в організаціях державної форми власності, передусім у Закарпатській та Чернівецькій областях, за винятком Івано-Франківщини, а також Львівської області стосовно сільського населення. Аналогічна тенденція на внутрірегіональному рівні проявляється і щодо колективної форми власності.

Роздержавлення і приватизація державних підприємств, передача сільськогосподарських угідь у володіння власників позитивно вплинули на підвищення зайнятості сільського населення регіону на підприємствах приватної форми власності. Вимагає більшої уваги діяльність підприємств малого бізнесу і розвиток підприємництва на селі. Наприклад, на Закарпатті в сільській місцевості функціонують 1024 підприємства малого бізнесу. До того ж, в області у 2003 році у приватній формі власності зайнято більше 50% сільського населення, у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій відповідно – 49,2, 32,8 та 29,1%.

Недостатність розвитку інвестиційного процесу в сільському господарстві України, в тому числі і областей регіону Українських Карпат, обумовило істотне зменшення вартості основних засобів. За період з 1996-2003 рр. в групі областей Карпатського регіону, в цілому, основні засоби сільськогосподарських підприємств зменшилися в 1,7 раза, у Чернівецькій області в – 3,0, Львівській – 3,4, а

у Івано-Франківській області – в 6,1 раза. Найменше зниження вартості основних засобів зафік-

совано у сільськогосподарських підприємствах Закарпатської області в – 2,3 раза.

Таблиця 1 Кількість зайнятого населення за місцем проживання та формами власності в адміністративних областях регіону Карпат України у 2000-2003 рр.*
(у віці 15-70 років)

Кількість населення, роки	Адміністративні області регіону								Довідково: Україна	
	Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька			
	Всього	у т.ч. сільське	Всього	у т.ч. сільське	Всього	у т.ч. сільське	Всього	у т.ч. сільське	Всього	у т.ч. сільське
Зайняте населення всього, тис. осіб										
2000	512,7	301,1	601,6	339,6	1106,6	412,7	302,3	144,0	20419,8	6255,5
2001	459,5	247,1	546,1	296,3	1119,6	436,4	308,7	150,6	20238,1	6069,0
2002	495,0	278,7	527,6	271,7	1084,7	426,3	290,9	145,5	20400,7	6106,7
2003	558,9	314,2	486,8	236,2	1110,4	423,7	332,8	149,9	20554,7	5974,6
За формами власності, % державна										
2000	н/д	н/д	42,1	34,6	43,2	31,1	56,1	46,3	44,0	29,4
2001	41,2	35,6	41,6	37,8	41,1	27,2	49,2	39,0	43,1	31,0
2002	35,8	29,3	41,9	40,6	39,0	27,4	43,9	42,7	40,3	28,9
2003	33,2	28,2	42,6	40,6	37,8	29,3	41,5	40,7	39,4	28,7
колективна										
2000	н/д	н/д	37,1	37,9	36,9	40,0	30,9	40,2	35,6	44,7
2001	27,0	29,3	29,4	29,9	30,4	26,9	33,6	40,8	33,0	38,4
2002	22,2	23,5	26,4	28,3	28,5	20,8	34,1	36,8	32,3	35,3
2003	21,2	21,5	24,8	26,3	30,1	21,2	33,0	39,1	31,4	33,5
приватна										
2000	н/д	н/д	20,8	27,5	19,9	28,9	13,0	13,5	20,2	25,8
2001	31,5	35,1	29,0	32,3	28,3	45,8	17,2	20,2	23,8	30,5
2002	41,7	46,6	30,9	30,4	32,3	51,7	22,0	20,5	27,2	35,6
2003	45,5	50,1	32,4	32,8	32,0	49,2	25,4	20,1	29,1	37,7
інші										
2000	н/д	н/д	-	-	0,0	0,0	-	-	0,2	0,1
2001	0,3	-	-	-	0,2	0,1	-	-	0,1	0,1
2002	0,3	0,6	0,8	0,7	0,2	0,1	-	-	0,2	0,2
2003	0,1	0,2	0,2	0,3	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1

* Джерела: [17, с.386,387; 9, с.383; 10, с.269; 15, с.253; 18, с. 300]

Співвідношення окремих видів основних виробничих засобів має принципове значення при аналізі таких показників економічної ефективності, як фондооснащеність та фондоозбросеність (табл. 2).

Зокрема, в Закарпатській області на кожен гектар сільськогосподарських угідь в 2003 році припадало 1686 умовних одиниць, у Львівській – 432, Чернівецькій – 626 умовних одиниць, або відповідно у 2,3, 4,8 і 4,9 раза менше рівня 1996 року. В Івано-Франківській області спостерігається найбільший спад фондооснащеності одиниці сільсько-

господарських угідь, 676 умовних одиниць на 1 га, або зниження у 8,2 раза.

Фондоозбросеність праці одного середньорічного працівника за аналізовані роки також істотно зменшилася. Якщо у 1996 р. на одного працівника в сільськогосподарських підприємствах України припадало 21,6 тис. умовних одиниць, то у 2002 р. – 6,4, а в 2003 р. – 6,7 тис. умовних одиниць. Значно нижчими є ці показники у всіх областях регіону Карпат, а в Івано-Франківській області в 2003 році в розрахунку на одного працівника припадає 3,8 тис. умовних одиниць, або у 3,9 раза менше проти 1996 року.

Таблиця 2 Наявність основних засобів сільського господарства в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь та на одного працівника в сільськогосподарських підприємствах України, в т.ч. в областях Українських Карпат*

	1990		1996		2000		2001		2002		2003	
	крб.	ум.од.	грн.	ум.од.	грн.	ум.од.	грн.	ум.од.	грн.	ум.од.	грн.	ум.од.
Україна,												
- на 1 га с/г угідь	2245	3351	4037	2207	2937	540	2525	470	2234	419	2101	394
- на 1 працівника	23099	34477	40793	21595	35460	6525	33675	6356	33929	6370	36347	6716
Закарпатська,												
- на 1 га с/г угідь	3919	5875	7066	3862	5603	1030	6021	1121	6796	1276	8990	1686
- на 1 працівника	19718	29430	34038	18019	36264	6673	36557	6899	41625	7815	73180	13723
Івано-Франківська,												
- на 1 га с/г угідь	4116	6146	6501	3553	3270	601	2486	463	2358	443	2306	432
- на 1 працівника	17500	26119	28852	15274	17470	3215	15704	2964	17048	3201	20636	3870
Львівська												
- на 1 га с/г угідь	2414	3605	5520	3017	5481	1008	3661	681	3281	616	3340	626
- на 1 працівника	18121	27046	34669	18353	34817	6407	26452	4992	28716	5391	32532	6100
Чернівецька												
- на 1 га с/г угідь	2925	4365	6114	3342	4210	774	3720	692	3321	623	3605	676
- на 1 працівника	15584	23260	28040	14844	24583	4524	23157	4371	23255	4366	27968	5245

* Джерело: [2, с.56,57].

Одним з важливих факторів раціонального використання земель є підвищення їх родючості. Проте за останні роки в сільгоспідприємствах областей регіону внесення добрив під посіви сільськогосподарських культур катастрофічно знизилася (табл. 3).

Частка удобрених площ мінеральними добривами не перевищує 46% від потреби, а на кожен гектар посівної площі внесено лише до 30 кг поживних речовин, або 6-11 разів менше показника 1990 року. В 2003 році на один гектар посівної площі внесено лише по 1-1,8 тонни органічних добрив, що теж у 8-10 разів менше.

В сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області в 2003 році найнижчі показники щодо частки удобреної площі мінеральними та органічними добривами під урожай сільгоспкультур як у порівнянні з іншими областями Карпатського регіону, так і відносно показників по Україні. Як наслідок у 2003 році в Чернівецькій області урожайність таких зернових культур, як пшениця, жито, ячмінь у 2 рази нижча ніж у господарствах згаданих областей, віддача кожного гектара згаданих зернових в Чернівецькій області на 20-30% нижча проти показників по Україні.

Аналогічна картина у всіх областях регіону Карпат. До того ж, фактично припинено вапнування ґрунтів, що знижує ефективність внесення добрив. В регіоні звужено ринок мінеральних добрив, хімічних меліорантів, пестицидів і гербіцидів, білковітамінівних комбікормів.

Дослідженнями підтверджено, що ступінь використання наявного ресурсного потенціалу в аграрній сфері областей Українських Карпат є недостатнім і має негативний вплив на сучасний стан виробництва і можливості продовольчого забезпечення населення.

2 СУЧАСНИЙ СТАН ВИРОБНИЦТВА І СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ОБЛАСТЯХ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Аналіз виробництва валової продукції сільськогосподарства виокремлює певні тенденції розвитку аграрного виробництва в областях Українських Карпат на фоні загальнонаціональних показників (табл. 4).

Таблиця 3 Внесення добрив під посіви сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах України, в т.ч. областях Карпатського регіону*

	Україна			Закарпатська область			Івано-Франківська			Львівська			Чернівецька		
	1990	2000	2003	1990	2000	2003	1990	2000	2003	1990	2000	2003	1990	2000	2003
Мінеральні добрива Всього внесено в поживних речовинах, тис.ц	42416,3	2787,1	3789,5	453,2	14,1	16,3	794,0	51,0	23,7	1414,3	83,9	67,7	688,7	39,3	25,1
Удобрена площа під урожаєм, тис.га - частка удобреної площі, %	25090,1	4632,1	5752,4	127,1	21,9	17,7	322,7	70,2	32,0	706,0	126,0	84,5	285,5	63,5	39,1
Внесено у поживних речовинах на 1га/кг - посівної площі - удобреної площі	141 169	13 60	22 66	286 357	23 64	43 92	240 246	30 73	30 74	208 194	23 67	33 80	232 241	20 62	21 64
Органічні добрива Всього внесено, тис.т	257130,8	28410,1	17448,9	1952,1	110,5	36,6	5064,1	480,1	138,8	нд	842,9	314,6	3457,9	468,1	190,8
Удобрена площа, тис.га - частка удобреної площі, %	5384,2	714,5	551,1	43,8	4,0	1,7	78,2	8,9	2,9	нд	19,7	9,9	61,2	9,2	3,3
Внесено на 1 га/т - посівної площі - удобреної площі	8,6 47,7	1,3 39,7	1,0 31,6	12,3 44,6	1,8 27,6	1,0 21,5	15,3 64,7	2,8 53,9	1,8 47,8	нд	2,3 42,8	1,5 31,7	11,6 56,6	2,4 50,9	1,6 57,8

* Джерело: [17, с.184; 9, с.164; 10, с.123; 15, с.121; 18, с.136]

Таблиця 4 Виробництво валової продукції сільського господарства в Україні, в т.ч. в областях Карпатського регіону

(у порівнянних цінах 2000 р.), млн.грн.

Категорії господарств, регіон	Роки						2003 до 1990, %
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	
<i>Всі категорії господарств</i>							
- Україна	104460,0	67817,2	55689,6	61397,5	62106,1	52266,8	50,0
у тому числі: <i>Карпатський регіон</i>	9542,4	6954,8	6618,5	6737,9	7129,4	6942,6	72,7
у т. ч. по областях: Закарпатська	1573,9	1251,9	1223,9	1341,6	1379,7	1426,3	90,6
Івано-Франківська	2115,6	1714,7	1547,1	1582,9	1647,1	1609,3	76,1
Львівська	4033,0	2688,4	2701,3	2549,0	2862,4	2775,9	68,8
Чернівецька	1819,9	1299,8	1146,2	1264,4	1240,2	1131,1	62,1
<i>Агроформування</i>							
- Україна	75681,5	37363,7	21150,8	25351,7	24940,0	18782,7	24,8
у тому числі: <i>Карпатський регіон</i>	5102,2	2134,6	743,8	715,9	688,1	590,7	15,9
у т. ч. по областях: Закарпатська	708,4	203,8	75,1	85,3	90,7	75,5	10,6
Івано-Франківська	1055,1	464,4	156,1	141,5	132,1	123,3	11,7
Львівська	2214,1	949,9	298,2	280,5	278,7	258,0	11,6
Чернівецька	1124,6	516,5	214,4	208,6	186,6	133,9	29,1
<i>Господарства населення</i>							
- Україна	28778,5	30453,5	34538,8	36045,8	37166,1	36484,1	126,8
у тому числі: <i>Карпатський регіон</i>	4440,2	4820,2	5874,7	6022,0	6441,3	6351,9	143,7
у т. ч. по областях: Закарпатська	865,5	1048,1	1148,8	1256,3	1289,0	1350,8	156,1
Івано-Франківська	1060,5	1250,3	1391,0	1441,4	1515,0	1486,0	140,1
Львівська	1818,9	1738,5	2403,1	2268,5	2583,7	2517,9	138,4
Чернівецька	695,3	783,3	931,8	1055,8	1053,6	997,2	149,2
<i>Питома частка господарств населення у виробництві валової продукції, %</i>							
- Україна	27,5	44,9	62,0	58,7	59,8	69,8	-
у тому числі: <i>Карпатський регіон</i>	46,5	69,3	88,7	89,4	90,3	91,5	-
у т. ч. по областях: Закарпатська	55,0	83,7	93,8	93,6	93,4	94,7	-
Івано-Франківська	50,1	72,9	89,9	91,0	92,0	92,3	-
Львівська	45,1	64,6	88,9	89,0	90,2	90,7	-
Чернівецька	38,2	60,3	81,3	83,5	84,9	88,2	-

* Джерело: [17, с.156-159; 9, с.136; 10, с.123; 15, с.121; 18, с.136].

Так, якщо в 1995 році загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2000 р.) в усіх категоріях господарств країни в 2003 році він знизився на 23,0%, в областях регіону Українських Карпат цей показник залишився практично на рівні, зниження становило лише 0,2%, а в господарствах Львівської області відмічено приріст на 3,2%.

Ще вагомішими були показники виробництва валової продукції в господарствах населення. За досліджуваний період в цілому по країні господарства населення збільшили обсяг виробленої с/г продукції в порівнянних цінах 2000 р. на 26,8% з

28778,5 млн.грн. в 1990 р. до 36484,1 млн.грн. в 2003 р. Господарства населення Карпатського регіону за аналізовані роки забезпечили приріст виробництва продукції на 43,0%, а Львівської області на 44,8%. Так, питома частка господарств населення у валовій продукції сільського господарства названих областей в 2003 році сягнула від 88,2% в Чернівецькій, до 92,3 та 94,7 у Львівській та Закарпатській областях.

Зазначене дало змогу забезпечити певний приріст частки областей регіону Українських Карпат у виробництві валової продукції сільського господарства України (табл. 5).

Таблиця 5 Частка областей регіону Українських Карпат у виробництві валової продукції сільського господарства України*

Області	Вироблено валової продукції (в середньому)			Частка у загальнодержавному виробництві, %		
	1990-1992 рр., млн. грн.	2001-2003 рр., млн. грн.	спад ви- робництва, %	1990- 1992 рр.	2001- 2003 рр.	приріст (спад) у відсоткових пунктах
Україна	92012,2	59590,1	35,2	100	100	0
Закарпатська	1449,7	1382,5	4,6	1,57	2,32	+ 0,75
Івано-Франківська	1901,8	1613,1	15,2	2,07	2,71	+ 0,64
Львівська	3755,0	2729,1	27,3	4,08	4,58	+ 0,50
Чернівецька	1564,1	1211,9	22,5	1,70	2,04	+ 0,34

* Розрахунки зроблено на основі даних статистичних збірників відповідних років.

Відношення регіонального показника виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь до середнього по країні становило 2,0:1. Цей показник свідчить про відповідний рівень інтенсифікації виробництва, наявність позитивних тенденцій у

використанні всіх складових ресурсного потенціалу, в тому числі і в господарствах населення.

Внаслідок здійснюваної аграрної, зокрема земельної реформ господарства приватного сектора в середині 90-х років минулого століття різко почали нарощувати поголів'я худоби (табл. 6).

Таблиця 6 Чисельність худоби і птиці по категоріях господарств України, в т.ч. в областях Карпатського регіону*

(на кінець року, тис.гол.)

Області	1990			2003			
	Всього	у тому числі		Всього	у тому числі		
		Сільсько-господарські підприємства	господарства населення		Сільсько-господарські підприємства	з них фермерські господарства	господарства населення
Чисельність великої рогатої худоби, всього							
Закарпатська	352,5	223,8	128,7	194,6	10,9	0,9	183,7
Івано-Франківська	581,8	315,4	266,4	288,9	19,6	2,8	269,3
Львівська	1095,4	695,8	399,6	456,9	50,1	5,5	406,8
Чернівецька	448,4	324,6	123,8	171,6	39,0	0,7	132,6
Всього	2478,1	1559,6	918,5	1112,0	119,6	9,9	992,4
Україна	24623,4	21083,3	3540,1	7712,1	3165,0	106,2	4547,1
в тому числі корів, всього							
Закарпатська	141,3	59,1	82,2	140,2	4,0	0,5	136,2
Івано-Франківська	219,8	72,8	147,0	187,6	5,9	0,8	181,7
Львівська	404,8	185,2	219,6	288,5	16,6	2,0	271,9
Чернівецька	145,5	79,6	65,9	105,9	10,5	0,3	95,4
Всього	911,4	396,7	514,7	722,2	37,0	3,6	685,2
Україна	8375,0	6189,9	2185,1	4283,5	1100,0	36,0	3183,5
Чисельність свиней, всього							
Закарпатська	519,4	214,3	305,1	261,1	12,6	1,1	248,5
Івано-Франківська	479,8	206,3	273,5	196,0	19,1	0,7	176,9
Львівська	383,8	169,3	214,5	263,1	28,6	4,2	234,5
Чернівецька	345,3	198,7	146,6	142,4	20,8	0,3	121,6
Всього	1728,3	788,6	939,7	862,6	81,1	6,3	781,5
Україна	19392,4	14058,6	5333,8	7321,5	2272,7	88,2	5048,8

Чисельність овець та кіз, всього							
Закарпатська	84,6	80,5	4,1	116,7	6,4	2,9	110,3
Івано-Франківська	130,6	117,0	13,6	44,5	0,9	0,5	43,6
Львівська	64,1	43,0	21,1	29,3	0,9	0,2	28,4
Чернівецька	148,7	94,8	53,9	48,0	4,8	0,9	43,2
Всього	428,0	335,3	92,7	238,5	13,0	4,5	225,5
Україна	8399,5	7165,8	1233,7	1858,8	300,7	18,4	1558,1
Чисельність поголів'я птиці, всього							
Закарпатська	3900,0	900,0	3000,0	3754,7	32,4	6,3	3722,3
Івано-Франківська	3700,0	1100,0	2600,0	3633,7	458,7	2,9	3175,0
Львівська	10400,0	4700,0	5700,0	6520,0	735,4	34,2	5784,6
Чернівецька	4200,0	1500,0	2700,0	2434,8	99,4	1,1	2335,4
Всього	22200,0	8200,0	14000,0	16343,2	1325,9	44,5	15017,3
Україна	246100,0	133000,0	113100,0	142373,8	42262,8	269,6	100111,0

* Джерело: [2, с.101-104].

На 1 січня 2004 року господарства населення Карпатського регіону утримували 992,4 тис. голів великої рогатої худоби, в тому числі 685,2 тис. корів, 781,5 тис. голів свиней, 225,5 тис. голів овець та кіз, 15017,3 тис. голів птиці. В розрахунку на 100 селянських дворів утримується 64 голови великої рогатої худоби, в тому числі 44 корови, 50

голів свиней, 15 голів овець та кіз. Нині в господарствах населення зосереджено 89-95% поголів'я худоби наявної, в областях регіону. Однак 16,8% дворогосподарств не утримують жодного виду худоби та птиці. Не досягнуто і рівень виробництва продукції тваринництва у господарствах усіх категорій у порівнянні з 1990 роком (табл. 7).

Таблиця 7 Виробництво продукції тваринництва по категоріях господарств України, в т.ч. в областях Карпатського регіону*

(тис. тонн)

Області	1990			2003			
	Всього	у тому числі		Всього	у тому числі		
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення		сільськогосподарські підприємства	з них фермерські господарства	господарства населення
Виробництво м'яса (у забійній вазі)							
Закарпатська	66,7	33,4	33,3	48,6	2,0	0,2	46,6
Івано-Франківська	94,3	61,7	32,6	55,2	6,3	0,3	48,9
Львівська	180,9	111,3	69,6	82,1	6,8	0,7	75,3
Чернівецька	80,6	55,1	25,5	31,8	4,8	0,1	27,0
Всього	422,5	261,5	161,0	217,7	19,9	1,3	197,8
Україна	4357,8	3099,0	1258,8	1724,7	529,9	11,7	1194,8
Виробництво молока							
Закарпатська	765,6	482,5	283,1	392,7	8,2	1,1	384,5
Івано-Франківська	848,1	572,6	275,5	566,3	14,8	2,1	551,5
Львівська	1083,9	588,1	495,8	1000,2	33,1	3,9	967,1
Чернівецька	474,2	284,3	189,9	364,0	28,0	0,7	336,0
Всього	3171,8	1927,5	1244,3	2323,2	84,1	7,8	2239,1
Україна	24508,6	18634,1	5874,5	13661,4	2680,1	76,6	10981,3
Виробництво яєць (млн.шт)							

Закарпатська	261,6	81,3	180,3	292,7	0,5	0,5	292,2
Івано-Франківська	311,4	126,5	184,9	245,9	22,5	0,4	223,4
Львівська	728,6	357,5	371,1	515,8	96,6	0,6	419,2
Чернівецька	265,4	104,9	160,5	235,4	23,7	0,0	211,7
Всього	1567,0	670,2	896,8	1289,8	143,3	1,5	1146,5
Україна	16286,7	10126,0	6160,7	11477,1	5039,6	10,0	6437,5
Виробництво вовни (тонн)							
Закарпатська	285	279	6	185	15	5	170
Івано-Франківська	327	303	24	60	1	1	59
Львівська	123	112	11	20	0	0	20
Чернівецька	410	276	134	165	14	2	151
Всього	1145	970	175	430	30	8	400
Україна	29793	26466	3327	3353	909	37	2444

* Джерело: [14, с.218, 221, 224].

В процесі поглибленого аналізу показників помічено тенденцію щодо інтенсифікації господарювання у приватному аграрному секторі областей регіону, що дозволило до деякої міри, стабілізувати виробництво продуктів харчування. Однак недоліки

у господарюванні сільськогосподарських підприємств, фермерських (селянських) та господарств населення засвідчують про значне недовиробництво основних продуктів продовольства в розрахунку на одну особу на рік (табл. 8).

Таблиця 8 Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції в Україні, в т. ч. в областях Карпатського регіону*

(всі категорії господарств, у розрахунку на одну особу за рік; кг)

	Зерно	Картопля	Овочі	Плоди і ягоди	М'ясо (в забійній вазі)	Молоко	Яйця, шт.
1990 - Україна	983,0	322,0	128,0	56,0	84,0	472,3	314
- Закарпатська	242,0	267,0	102,0	110,0	52,9	297,2	220
- Івано-Франківська	350,2	432,5	69,0	48,4	65,6	397,5	207
- Львівська	366,0	483,0	66,0	41,0	65,6	392,8	264
- Чернівецька	620,0	412,0	132,0	93,0	85,9	505,3	283
1995 - Україна	659,0	286,0	114,0	37,0	44,5	335,3	183
- Закарпатська	153,0	254,0	95,0	91,0	38,3	273,7	187
- Івано-Франківська	288,0	346,4	59,1	81,0	41,7	371,4	150
- Львівська	314,0	326,0	59,0	54,0	30,7	348,0	162
- Чернівецька	513,0	324,0	80,0	76,0	50,0	386,0	192
2000 - Україна	497,0	403,0	118,0	30,0	33,8	257,4	179
- Закарпатська	132,0	379,0	98,0	82,0	35,6	285,4	182
- Івано-Франківська	178,0	593,1	94,0	17,7	36,8	366,7	166
- Львівська	181,0	567,0	101,0	34,0	25,7	387,3	175
- Чернівецька	350,0	450,0	157,0	57,0	31,6	357,6	197
2002 - Україна	805,0	345,0	121,0	25,0	34,2	293,4	235
- Закарпатська	208,0	425,0	154,0	58,0	37,8	309,8	226
- Івано-Франківська	228,0	599,0	108,2	23,3	36,6	397,6	179
- Львівська	261,0	599,0	113,0	30,0	29,4	405,5	196
- Чернівецька	481,0	463,0	146,0	59,0	33,8	391,9	223
2003 - Україна	423,0	386,0	137,0	35,0	36,1	285,7	240
- Закарпатська	217,0	417,0	166,0	69,0	38,8	313,5	234
- Івано-Франківська	188,0	595,3	108,0	23,2	39,4	404,3	176
- Львівська	222,0	561,0	125,0	29,0	31,5	384,0	198
- Чернівецька	354,0	416,0	147,0	70,0	34,7	397,2	257

* Джерело: [14, с.169,192, 197, 202, 220, 223, 226].

Показники зниження виробництва продовольства (крім картоплі, овочів та молока), відмічено у господарствах всіх областей Карпатського регіону. Однак розрахунки свідчать, що всі категорії господарств областей Українських Карпат при певному рівні інтенсифікації аграрного сектора здатні

забезпечити, в розрахунку на одну особу, виробництво картоплі, овочів, молока, м'яса та яєць. Нині ж в областях регіону в розрахунку на одну особу (табл. 9) помітно знижено споживання населенням практично всього продовольства, крім хлібних продуктів.

Таблиця 9 Споживання основних продуктів харчування в Україні; в т. ч. в областях Карпатського регіону*

(на душу населення за рік, кг)

Роки	М'ясо та м'ясо-продукти	Молоко та молочні продукти	Яйця, шт/ук	Картопля	Овочі та баштанні культури	Хлібні продукти	Фрукти, ягоди	Цукор	Олія	Риба і рибо-продукти
Фізіологічні норми	80	380	280	123	154	104	84	38	12,6	20,1
Мінімальні норми споживання на кризовий період	45,4	353,3	246	90,1	106,7	93,8	61,3	26,8	7,1	14,1
1990 - Україна	68,2	373,2	272	131,0	102,5	141,0	47,4	50,0	11,6	17,5
- Закарпатська	47,1	323,4	255	118,7	84,9	187,6	94,8	40,9	13,8	7,5
- Івано-Франківська	42,4	359,2	208	193,2	93,0	188,0	43,9	46,4	10,3	10,8
- Львівська	60,1	378,9	266	161,0	78,5	159,6	51,3	47,9	10,8	12,5
- Чернівецька	52,4	382,1	277	144,9	97,4	165,2	85,9	49,2	8,7	9,4
1995 - Україна	38,9	243,6	171	123,8	96,7	128,4	33,4	31,6	8,2	3,6
- Закарпатська	35,9	247,2	191	141,1	59,8	158,9	40,3	27,8	6,3	2,1
- Івано-Франківська	31,0	311,6	141	124,5	60,4	160,9	42,5	27,9	6,1	2,2
- Львівська	28,9	284,6	162	140,6	53,5	121,0	44,0	30,2	7,2	2,9
- Чернівецька	39,7	290,8	182	153,1	81,6	122,8	44,2	29,3	7,1	2,9
2000 - Україна	32,8	199,1	166	135,4	101,7	124,9	29,3	36,8	9,4	8,4
- Закарпатська	37,5	242,4	191	165,1	68,3	151,0	55,2	39,1	8,4	5,0
- Івано-Франківська	29,8	295,0	167	171,9	72,3	138,4	22,5	34,7	8,3	5,1
- Львівська	32,1	264,8	175	146,6	84,4	126,8	32,4	35,9	8,9	6,0
- Чернівецька	26,4	254,8	181	172,1	98,3	103,0	42,7	32,3	8,7	6,6
2002 - Україна	32,6	225,3	209	132,8	108,0	131,2	28,5	36,1	10,7	11,9
- Закарпатська	34,5	256,8	217	174,4	91,1	140,7	36,6	34,2	8,6	5,5
- Івано-Франківська	30,0	300,9	181	174,2	79,3	135,6	22,8	30,9	9,0	6,3
- Львівська	32,4	278,8	188	160,2	93,6	125,7	31,2	34,4	10,1	9,0
- Чернівецька	28,9	268,1	206	176,8	116,1	130,7	41,6	35,8	11,0	8,7
2003 - Україна	34,5	226,4	214	138,0	113,6	124,5	33,0	36,4	11,3	12,0
- Закарпатська	35,4	259,9	227	197,2	97,3	142,3	44,2	32,7	8,6	6,7
- Івано-Франківська	30,3	301,6	182	192,1	80,2	128,8	22,5	30,9	10,0	7,3
- Львівська	33,1	266,8	190	158,7	105,8	118,4	31,1	32,0	10,6	9,0
- Чернівецька	29,7	268,2	230	158,0	126,3	124,2	49,4	34,6	10,8	9,7

*Джерело: [14, с. 252-259].

Навіть у 1990 році певне зростання споживання м'яса, молока не забезпечувало розрахункових фізіологічних норм на одну особу, не кажучи вже про поліпшення структури харчування. У 2003 році, проти показника 1990 року, споживання м'яса на одну особу в Закарпатській та Івано-Франківській областях знизилося на 25%, а у Львівській та Чернівецькій майже на половину, споживання молока знизилося аналогічно на 15 та 30%.

Обмеження рівня споживання основних харчових продуктів пов'язано з низькою платоспроможністю населення, що змушує кожен сім'ю за-

мінювати більш калорійні продукти картоплею та хлібопродуктами.

ВИСНОВКИ

Аналіз господарювання в аграрному секторі областей Українських Карпат виокремлює основні пріоритетні напрямки його розвитку:

- завершення реструктуризації сільськогосподарських підприємств на основі поєднання приватної власності на майно і землю із створенням на їх базі відповідних виробничих та обслуговуючих

кооперативів, приватно-орендних підприємств, інших формувань з колективними формами організації праці;

- побудова неформальної відроджувальної вертикалі на основі виявлення аграрних центрів відродження – агроформування села, району, області, в яких наочні соціально-економічні досягнення є результатом проведеної глибокої трансформації. Її поєднання з наявними економічними, соціальними, організаційними, правовими та іншими сприятливими щодо відродження чинниками різних управлінських рівнів по горизонталі дозволить сформувати єдину діючу систему відродження сільського господарства регіону;

- формування ефективного агропромислового виробництва з поглибленою переробкою та зберіганням сільськогосподарської продукції за рахунок стабілізації та нарощування виробництва зерна, винограду, плодоовочевої продукції, картоплі, технічних культур та продукції тваринництва;

- здійснення заходів щодо формування мінімального родовольного фонду з необхідним матеріально-технічним забезпеченням;

- послідовна реалізація принципу аграрного протекціонізму стосовно вітчизняних товаровиробників, скорочення імпорту продуктів харчування;

- підтримка колективних сільськогосподарських підприємств, підприємницьких структур на селі, створення ефективною інфраструктури обслуговування аграрного виробництва;

- здійснення системних заходів щодо підтримки приватного аграрного сектора: (селянські (фермерські) господарства), особисті селянські го-

сподарства населення, сільськогосподарські кооперативи, питома частка яких у виробництві сільськогосподарської продукції очікується в межах 90-95%;

- створення і розвиток на науково обґрунтованих засадах оптових ринків сільськогосподарської продукції, недержавних агроторговельних домів, контрактних і страхових компаній, бізнес-центрів, консультативних фірм, з питань господарсько-фінансової діяльності;

- вдосконалення фінансово-кредитного обслуговування аграрного виробництва шляхом: інтеграції банківського, аграрного та промислового потенціалу, державної та регіональної підтримки цільових програм фінансування агропромислового виробництва;

- контроль за ринковою ситуацією і пряме регулювання співвідношення попиту і пропозиції на основні продукти сільськогосподарського виробництва і харчування аж до прямого регулювання цін на них;

- контроль і регулювання дальшого процесу реформування і приватизації в сільському господарстві і АПК в цілому;

- нагальною є потреба розробки пропозицій щодо удосконалення системи соціального захисту селян на підприємствах різних форм власності, а також моделі організаційно-економічних основ розвитку соціальної інфраструктури сільської території;

- невідкладне запровадження систематичного моніторингу здійснюваної аграрної реформи на селі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5)/ За ред. П.Т.Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 764 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 292 с.
3. Баланюк І.Ф. Науково-прикладні аспекти розвитку аграрних відносин у регіоні Карпат. – К.: ІАЕ, 2000. – 98 с.
4. Брус В.Х. Формування різноманітності в сільському районі Прикарпаття// Економіка АПК. 1998. – № 11. – С. 38-43.
5. Вишиванюк М.В. Новий етап розвитку аграрної реформи в області. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 218с.
6. Газуда Л.М. Ресурсний потенціал аграрних підприємств в умовах трансформації відносин власності. – Ужгород: УжНУ, ПП „Медіум”, 2004. – 220 с.
7. Галанець В.Г. Наслідки аграрної реформи//Економіка АПК. – 1999. – № 1.
8. Економічне та соціальне становище Закарпатської області. – Статистичний бюлетень. – Ужгород, 2002. – 177 с.
9. Закарпаття'2003: Статистичний щорічник. – Ужгород, 2004. – 588 с.
10. Івано-Франківщина, Україна, Світ: статистичний щорічник за 2003. Івано-Франківськ. 2004. – 604 с.
11. Манівчук Ю.В. Екологічно ефективні системи підвищення продуктивності лучних біогеоценозів Карпат. – К.: Наукова думка, 2003. – 294 с.
12. Онисько С.М. Ефективність сільського господарства Карпатського регіону: Монографія. – Львів: Українські технології, 2003. – 296 с.
13. Петровці М.М. Оцінка ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств і держлісгоспів Закарпаття//Економіка АПК. – 2005. – № 2.
14. Сільське господарство України за 2003 р. Статистичний збірник. – К., 2004. – 315с.
15. Статистичний щорічник Львівської області за 2003 рік. Ч. 1. – Львів, 2004. – 386с.
16. Статистичний щорічник України за 2000 р. Державний комітет статистики України. – К.: Техніка, 2001. – 598 с.
17. Статистичний щорічник України за 2003 р. Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2004. – 602 с.
18. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2003 рік. – Чернівці, 2004. – 458 с.